

«Վան» գործողություն: «Վան» գործողության դատավարություն: 1981 թ. սեպտեմբերի 24-ին չորս հայ երիտասարդներ գրոհեցին Փարիզի Հոսման պողոտայի վրա գտնվող թուրքական հյուպատոսարանը եւ գրավելով այն մոտ վաթսուն մարդու պատանդ վերցրին: Սկսվեց Հայաստանի Ազատագրության Հայ Գաղտնի Բանակի (ԱՄԱԼԱ) «Եղիա Քեշիշյան» մարտախմբի «Վան» գործողությունը: Փոխհրաձգության ժամանակ հյուպատոսարանի թուրք հսկիչ-պահապանը սպանվեց, երկու հայ գրոհային՝ Վազգեն Սիսյանն ու Հակոբ Ջուլֆայանը վիրավորվեցին: Սակայն նրանց մարտընկերներ՝ Գեորգ Գյուզելյանն ու Արամ Բասմաջյանը պաշարումը շարունակեցին եւ երկար բանակցություններից հետո համաձայնվեցին պատանդներին բաց թողնել պայմանով, որ իրենց նկատմամբ քաղաքական դատ տեղի ունենա: Դատավարությունը տեղի ունեցավ 1984 թ. հունվարին՝ Փարիզում, մարտիկները դատապարտվեցին 7 տարվա ազատազրկման: Ներկայացված նյութը վերցված է «Հայերի դատը Փարիզի երդվյալների աստյանում» գրքից, թարգմանիչ՝ Գրիգոր Ջանիկյան:

Պաշտպան Փեշտիմալջյանի ճառը

ՀԱՅԵՐԻ ԴԱՏԸ ՓԱՐԻԶԻ ԵՐԴՎՅԱԼՆԵՐԻ ԱՏՅԱՆՈՒՄ

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ ԳՐԻԳՈՐ ԶԱՆԻԿՅԱՆ

Պաշտպան Փեշտիմալջյանի ճառը.

- Պարոն նախագահ՝, պարոնայք խորհրդականներ՝, տիկնայք եւ պարոնայք երդվյալներ՝, ես երեսուներեք տարեկան եմ, ծնվել եմ Ֆրանսիայում, եւ ինչպես այս չորս տղաները, Ֆրանսիայի հայկական համայնքի մոտ 250 հազար անդամները, վաղ մանկությունից տասնյակ անգամներ լսել եմ ջարդերի պատմությունները, որոնք պատմել են իրենք՝ այդ դժոխքի վերապրողները: Իմ հարազատներն ինձ նկարագրել են, թե ինչպես են թուրքերը հորական պապիս կախել գյուղի եկեղեցում՝ այդ ժամանակ հայրիկովս հղի տատիս սարսափահար հայացքի առաջ:

Մինչեւ իր մահը՝ 1970 թվականը, հայրս որոնում էր իր յոթը եղբայրներին եւ քույրերին, հուսալով, որ գոնե մեկը կամ երկուսը փրկված, Աստված գիտե աշխարհի ո՛ր անկյունում՝ Ամերիկայում, Եվրոպայում, Ավստրալիայում ապաստանած կլինեն: Եթե նրանք ողջ չեն, նահատակվել են, նշանակում է՝ նույնիսկ հողաթումբ չունեն, որի առջեւ ես կարողանայի խաչակնքել: Այլ կերպ ասած, ինքս էլ, մինչեւ այժմ, կրում եմ ցեղասպանության հետեւանքները:

Ինչո՞ւ միայն ես՝ կրում ենք բոլո՛րս, այս չորս տղաները, ծնողները, որոնց լսեցինք, ցեղասպանությունից փրկված ակնատեսները, աշխարհով մեկ սփռված վեց միլիոն հայերը, որոնք հայտնի են որպես Անրի Վերնոյ ու Շարլ Ազնավուր կամ անհայտ են բոլորովին:

Համաձայն եմ, պատմությունը միայն ընտանեկան հուշերով չի կարելի գրել, սակայն, երբ նման բազմաթիվ իրողություններ հիշատակվում են ամեն հայի հարկի տակ, մյուս կողմից էլ՝ քողարկելու փորձեր են արվում, դառնում են ժողովրդի հիշողությունը: Մոռացումն անհնար է դառնում: <<Այն ժողովուրդը, որը մոռանում է, մեռնում է>>, - վերջերս հայտարարեց Ֆրանսիայի հանրապետության նախագահը:

Տիկնայք եւ պարոնայք երդվյալնե՛ր, հիշո՞ւմ եք այն լուսանկարը, որտեղ տասնութը հազար հայ որբ էր համախմբված: Ձեզ եմ հարցնում՝ ի՞նչ եղան նրանց ծնողները: Թուրքերը չգոհացան այդ հողի վրա երեք հազար տարի ապրողներից Հայաստանը դատարկելով ձեզ քաջ հայտնի միջոցներով: Նրանք բռնազավթեցին տարածքները, քաղաքակիրթ ժողովուրդների թողտվությամբ ազգայնամոլության սերմեր տարածեցին, որոնք ծանր ներգործություն ունեցան լեհերի, ֆրանսիացիների, հատկապես հրեաների վրա:

Սակայն նացիզմի գլխավոր հանցագործները պատժվեցին, Գերմանիան դատապարտեց հիտլերյան ոճրագործությունները, այսինքն խզեց անպատվաբեր անցյալի հետ ունեցած բոլոր կապերը, խորհրդանշորեն փոխհատուցեց համակենտրոնացման ճամբարների վերապրողների տառապանքները: Մինչդեռ Թուրքիայի աջ, ձախ կառավարությունները ո՛չ միայն ցեղասպանության վերապրողների զավակներին ցավակցություն չեն հայտնում 1915 թվականի դեպքերի համար, այլև ժխտում են անցյալը:

Տիկնայք եւ պարոնայք երդվյալնե՛ր, զոհերի ներողամտությունը կախված է դահիճների մեղանշումից: Ճիշտ է, որ ոճրագործները վաղուց մահացել են, պարոն Ինալը՝ Թուրքիայի ներկա գլխավոր հյուպատոսն այդ ժամանակ ծնված չէր, սակայն ոչինչ նրան չէր խանգարում այս վեց օրերի ընթացքում գոնե անհատապես հայտարարել, որ ինքը ցավում է կատարվածի համար ու հենց դրանով իր վերաբերմունքն արտահայտել անպատվաբեր անցյալի նկատմամբ: Այո՛, դահիճների զավակները նույնպես մեղավոր են, որովհետեւ ո՛չ միայն ուրանում են նախնիների պատասխանատվությունը, այլև համախոհ, մեղսակից են դառնում, քանի որ մեծարում են Թալեաթին՝ թուրք Հիտլերին: Նրանք ժխտում են իրողությունը, կեղծում պատմությունը, նվազեցնում թվերը, հետեւողականորեն ոչնչացնում արեւելյան Անատոլիայի, ինչպես իրենք են կոչում Հայաստանը, քրիստոնեական քաղաքակրթության հետքերը:

Հույն պատմաբան Ստրաբոնը մոտ երկու հազար տարի առաջ գտնում էր, որ հայկական հողերը ամենաբերքառատը, բերրին են աշխարհում: Մինչ հրեաները

անապատները մրգաստանի վերածեցին, - ես Իսրայելը նկատի ունեմ, - թուրքերը ամայացրին հայկական մրգաստանները:

Այսքանով էլ չգոհանալով, իրենց դիվանագետների միջոցով ձգտում են ամենուր լռության մատնել Հայկական հարցը, ներագրում են միջազգային ձայնասփյուռի ու հեռուստատեսության, մամուլի վրա: Երբ Ֆրանսիայի կառավարությունը հայերին թույլատրեց Մարսելում ցեղասպանության զոհերին նվիրված հուշարձան կառուցել, Թուրքիան որոշում կայացրեց կոթող կերտել այն թուրքերի հիշատակին, որոնց իբր 1917-ին կոտորել են ֆրանսիական զորամիավորումները: Հենց որ Ֆրանսիայի կառավարությունը հանդես է գալիս հայերի ողբերգության հիշատակությամբ, Թուրքիան սպառնում է խզել առեւտրական կապերը, ռազմական ինքնաթիռներ չգնել, Անկարայի մետրոյի շինարարությունը դադարեցնել:

Պարոն նախագահ՝, երեքշաբթի օրը դուք մեղադրյալներին հարցնում էիք, թե արդյո՞ք զինված պայքարը Հայ դատի հետապնդման լավագույն միջոցն է: Պատասխանն այլևս հայերից չի կախված, պարոն նախագահ՝, նրանք տարիներ շարունակ դիմել են խաղաղ, օրինական միջոցների ու անընդհատ լռության պատին են բախվել: Այդ պատճառով են զենք վերցրել: Եվ եթե հայկական պահանջատիրությունը այսուհետ էլ անտեսվի, շատ հնարավոր է, որ Ֆրանսիայի ամբողջ հայ համայնքը դիմի ուժի, մեղադրյալի աթոռին հայտնվի: Իրենց գործողության ընթացքում այս չորս տղաները նույնպիսի հաջողությամբ զենքերը կարող էին ուղղել հյուպատոսարանի պաշտոնյաների դեմ: Կարող էին, բայց չեն արել, որովհետեւ իրենց նպատակը միջազգային հանրության ուշադրությունը հայ ժողովրդի ողբերգության վրա հրավիրելն է եղել:

Ի՞նչ դեր է խաղացել Արամ Բասմաջյանը թուրքական հյուպատոսարանը գրավելու ընթացքում: Նույնիսկ ընդհանուր պաշտպանը ընդունեց, որ նա սահմանափակ մասնակցություն է ունեցել, վերջինն է մտել հյուպատոսարան, քննության է ենթարկել պատանդներին, համոզվել է, որ նրանք զինված չեն, ստուգել է ինքնություններն ու հսկել մուտքի դուռը:

Գործից պարզ է դառնում, որ Արամը պատանդներին անզլերեն հորդորել է ոչնչից չվախենալ, բացատրել է, որ իրենց պահանջատիրությունը թուրքական պետությանն է ուղղված: Երբ Հակոբ Ջուլֆայանը վիրավորվում է, Բասմաջյանն է վերցնում նրա զենքը, որից հետո նույնպես որեւէ պատանդի չի անհանգստացնում:

Պարոն նախագահ՝, երեքշաբթի օրը դուք հայտարարեցիք, որ, վերջիվերջո, մարտախմբի ոչ մի պահանջին էլ գոհացում չի տրվել: Դա այնքան էլ ճիշտ չէ: Տղաները պահանջել են Թուրքիայում արգելափակված թուրք, քուրդ եւ հայ քաղբանտարկյալների ազատ արձակումը: Նրանց թվում էր պարոն Քյուչուքգյուզեյանը, որին դուք լսեցիք ուրբաթ օրը: Թուրքական կառավարությունը նրան մեղադրել է այն բանի համար, որ հայ երեխաներին հավաքել, կրոնական, ազգագրական երգեր է սովորեցրել: Պարոն Քյուչուքգյուզեյանը ձերբակալվել էր 1981 թվականի փետրվարի 25-ին: 1981-ի

սեպտեմբերին, երբ չորս տղաները պահանջեցին նրա ազատ արձակումը, յոթը ամիս, առանց դատվելու, կտտանքների էր ենթարկվել: Հարգելի տիկնայք եւ պարոնայք երդվյալնե՛ր, այդ ամիսների ընթացքում ի՞նչ է արել մեզնից յուրաքանչյուրը, որ նա շուտափույթ ազատվի, ի՞նչ են արել մարդասիրական կազմակերպությունները: Դուք տեսաք նրա տանջահար մարմնի լուսանկարները, զգացիք տառապանքները: Մեր ընդհանուր անտարբերությանը չորս մեղադրյալները այլ միջոց են հակադրել: Թուրքական հյուպատոսարանի գրավման շնորհիվ միջազգային մարդասիրական կազմակերպությունները իմացել են իրողությունը եւ տարբեր ճնշումների միջոցով հասել են այն բանին, որ հյուպատոսարանի գրավումից երկու ամիս անց, 1981-ի նոյեմբերի 11-ին, Քյուչուքգյուզեյանն ազատ արձակվի: Նա քաղաքական ապաստան է գտել Ֆրանսիայում, Թուրքիայից հեռանալիս նույնիսկ վկայագիր է ստացել, որ դատական պատասխանատվության չի ենթարկվել: Այս բոլորը տեղի են ունեցել նախ եւ առաջ այս չորս տղաների շնորհիվ:

Ուրբաթ օրը, պարոն նախագահ՝ հ, մեղադրյալներին այցելող վերապատվելի Հելվաջյանին դուք հարցնում էիք, թե արդյոք աղոթո՞ւմ են թուրք հսկիչ-պահապանի հոգու հանգստության համար: Մեզնից ո՞վ է աղոթել, որ թուրքական բանտում վերջ տրվեն պարոն Քյուչուքգյուզեյանի տառապանքներին: Ու մինչ նա հայ մարտիկների ջանքերով ազատվել է բանտից, իրենք՝ հայ մարտիկներն են կալանավորվել: Շուտով երեք տարի կլինի, որ Արամ Բասմաջյանը չի տեսել ծնողներին, այդ թվում՝ յոթանասունն անց հորը, որը բռնագաղթի ճանապարհին կորցրել է բոլոր հարազատներին, այնքան է տանջվել, որ տարիներ շարունակ չի կարողացել քայլել, գամված է մնացել անկողնուն:

Այնպես արեք, տիկնայք եւ պարոնայք երդվյալնե՛ր, որ այս, ինչպես փորձագետները հավաստեցին, կիրթ, զգայուն, գաղափարապաշտ երիտասարդը հենց վաղը հորը հասցնի որդիական քնքշանքը, որն իր հայրը չի կարողացել հաղորդել պապին:

Ցեղասպանության վերապրողները պատմում են, որ Դեր Զորի անապատում տասը տարեկան մի հայ երեխա է եղել: Թուրքերը կտրել են նրա լեզուն, բայց նա թաքնվել է ավազների մեջ, ու ամեն անգամ, մոտեցող քարավաններ նկատելիս, ընդառաջ է նետվել, հասկացրել, որ ճանապարհը չշարունակեն, որ այն դեպի մահ է տանում: Ինչո՞ւ եմ հիշեցնում այս դիպվածը: Իմ գործընկերը՝ պարոն Ասլանյանը երեկ խոսեց մեծ մարդասերների՝ Կլեմանտյի, Անատոլ Ֆրանսի, Ռոմեն Ռոլանի, այլոց մասին, ովքեր դարասկզբին իրենց ձայնը բարձրացրին ի պաշտպանություն հայ ժողովրդի: Ցավով ուզում եմ նշել, որ առեւտրական, դրամական, ռազմավարական առումներով հզոր երկրները այժմ խլացրել են Ֆրանսիայի ձայնը, ավելին՝ կտրել են հայ ժողովրդի լեզուն: Ու միայն 1981-ի սեպտեմբերի 24-ին, Արամի, Հակոբի, Գեորգի, Վազգենի շնորհիվ է, որ աշխարհով մեկ սփռված վեց միլիոն հայերը անսպասելիորեն վերագտան իրենց խոսելու կարողությունը:

Տիկնայք եւ պարոնայք երդվյալներ, ձեր փակ դատավեճի ընթացքում հավանաբար կլինեն այնպիսիները, ովքեր հենվելով իրավաբանական վերացական դատողությունների վրա, կփորձեն հայ ժողովրդի աճյունները համադրել թուրք հսկիչ-պահապանի դիակին: Ուրեմն, ձգտեցե՛ք հոգով ու սրտով վճիռ կայացնել, մի՛ խեղդեք ձեր խղճի ձայնը: Վեց միլիոն հայ ակնկալում է, որ դուք կվերցնեք մեծ մարդասերների՝ դարասկզբին վառած արդարության ջահը, եւ Ֆրանսիայի վեհանձն ձայնը տասնյակ տարիների լռությունից հետո դարձյալ խղճի մտքք, արդարացի կհնչի:

Արամ Բասմաջյանին, Հակոբ Ջուլֆայանին, Գեորգ Գյուզեյանին, Վազգեն Միսյանին վերադարձրե՛ք իրենց ծնողներին ու հայ ժողովրդին: